

Kapitel 3

Operation Barbarossa, juni 1941 til foråret 1942

Angrebet, kampene ved grænsen

Det indledende tyske artilleribombardement begyndte kl. 03.15 tysk sommertid (05.15 Moskva-tid) samtidig med, at 30 håndplukkede bombeflybesætninger fra Luftwaffe i grupper på tre fly lod deres bomber falde mod ti større sovjetiske flyvepladser. Da dagen gryede, var de forreste tyske angrebsstyrker avanceret langt ind på sovjetisk territorium, sideløbende med at Luftwaffe fulgte de natlige angreb op ved at sende 500 bombefly, 270 dykbombefly og 480 jagerfly mod 66 sovjetiske flyvepladser i de fremskudte områder. Denne første krigsmorgen mistede Det Røde Luftvåben over 1.200 fly. På landjorden rådede der kaos på den sovjetiske side. Natten til den 22. juni gennemførte specialstyrker fra det tyske Regiment 800, kaldet "Brandenburgerne", en lang række sabotagehandlinger mod de sovjetiske styrkers kommunikationslinier. De aktiverede "sovende agenter", forhindrede, at broer blev sprængt i luften, og udsprede falske ordrer og misinformation. Således var alle telefonlinier blevet afbrudt to timer inden det tyske angreb så langt tilbage fra fronten som 50 km. Det var en sovjetisk sikkerhedsfadæse af dimensioner. Den kendsgerning, at tyske specialstyrker langs hele fronten fra Østersøen til Sortehavet kunne lamme det sovjetiske kommunikationssystem mellem NKVDs grænsetropper og Den Røde Hærs enheder bag grænsen samt forbindelsen med deres hovedkvarterer 80 km længere inde i baglandet, var intet mindre end en fantastisk bedrift. Omvendt var det en skandale for Den Røde Hær, NKVD og den sovjetiske regering. Stalin og det sovjetiske militær stolede ikke på radiokommunikationen, fordi den kunne aflyttes. Det sovjetiske kodesystem var klodset opbygget, og i tilfælde af en krig skulle der udsendes nye koder, frekvenser og kaldesignaler, hvilket i praksis ville have taget en uge. Hæren og NKVD stolede langt mere på telefonledninger, men de var kun gravet ned de sidste 5-10 km inden et hovedkvarter, resten af de kilometerlange telefonlinier

hang frit i luften fra telefonpæle langs veje og jernbaner. Det var tilstrækkeligt for de tyske sabotører at klippe eller sprænge nogle hundrede meter telefonlinier for at lamme forbindelsen mellem et fronthovedkvarter og dens underordnede enheder og mellem en armé og dens divisioner. At hverken det lokale politi, NKVD eller hæren bevogtede disse telefonlinier må betragtes som en uforståelig efterladenhed.

Stalins direktiv til cheferne for de vestlige militærdistrikter om at være på vagt over for mulige tyske provokationer kom på grund af kommunikationsliniernes sammenbrud først frem til mange hovedkvarterer adskillige timer efter dets afsendelse, andre modtog det slet ikke. De hovedkvarterer, der først på morgenen modtog direktivet, kunne for de flestes vedkommende på grund af kommunikationsproblemerne ikke handle på direktivet. Som Zjukov og Timosjenko havde forudsagt, skabte direktivet omfattende forvirring hos de, der modtog det. For hvis ikke styrkerne ved grænsen måtte reagere på provokationer, hvad skulle de så gøre? Nogle få generaler ringede til krigskommissariatet for at få klarhed. Skulle de åbne ild, hvis tyskerne overskred grænsen, spurgte de. Nej, svarede Timosjenko, at åbne ild var ensbetydende med at bøje sig for den tyske provokation. Dette var hans besked, da han under en telefonsamtale med Vestfrontens næstkommanderende, general Boldin, meddelte, at fronten ikke måtte foretage sig noget over for tyskerne uden Moskvas tilladelse. "Hvadfor noget," havde Boldin råbt i røret, "vore soldater tvinges til retræte, byer brænder, folk dør ..." "Josef Vissarionovitj mener, at det hele skyldes provokationer fra nogle tyske generalers side," svarede Timosjenko tørt.¹ De fleste militære ledere var dog for bange for Moskva til at udbede sig klarhed.

Det havde været Zjukov og ikke Timosjenko, der havde overbragt Stalin nyhederne om det tyske angreb og således havde tvunget ham til handling. Telefonopringningen havde krævet mod, og han havde tøvet i 35 minutter efter de første rapporter om angrebet, inden han havde kontaktet Stalin. Stalin indkaldte Molotov, Berija, Mekhlis, Timosjenko og Zjukov til et møde tidligt om morgenen den 22. juni. Her sad de og ventede på, at han skulle sige noget. Men Stalin forblev tavs. "Vi bør give ordre til tropperne om, at de skal standse tyskerne," sagde Zjukov. "Ikke standse dem, men ødelægge dem," supplerede Timosjenko. "Send ordren ud," svarede Stalin, "men sørg for, at ingen tropper undtagen luftvåbnet

1 Pleshakov s. 107

overskrider grænsen.” Han var stadig overbevist om, at angrebet skyldtes tyske generaler, der ønskede at fremtvinge en krig mellem de to lande, og han håbede tydeligvis på, at han kunne undgå en storkrig. Stalins argument var, at hvis Hitler så, at Den Røde Hær reagerede med et begrænset svar, ville han måske standse angrebet og tilbyde et diplomatisk kompromis. Derfor fik de sovjetiske arméer ved vestgrænsen kl. 7.15 ordre til at ”angribe fjenden og ødelægge ham i de regioner, hvor han har forbrudt sig mod den sovjetiske grænse. Med mindre særlig instruks beordrer det, må landtropper ikke overskride grænsen”.² Ordren blev døbt Direktiv Nr. 2 for ikke at forveksle det med ordren fra natten før, der nu blev døbt Direktiv Nr. 1. Der blev ikke talt om at etablere en forsvarslinie den morgen, Stalin tænkte stadig offensivt. Han kunne ikke forestille sig, at tyskerne på det tidspunkt, hvor Direktiv Nr. 2 blev udsendt, allerede var mindst ca. fem kilometer mod øst. Sovjetunionen mistede omkring 1.500 km² territorium pr. time.³

Dagen igennem havde rygter om det tyske angreb spredt sig i de vestligst beliggende sovjetiske byer, men de offentlige højtalere bragte de sædvanlige radio-programmer. Situationen krævede en radiomeddelelse til folket om angrebet, og Stalin turde tilsyneladende ikke selv foretage den. I stedet udvalgte han Molotov til at sørge for radiotalen. Molotov var tør, uden humor, uden udstråling og en uinspirerende taler. Desuden stammede han og undgik derfor offentlige taler. Om morgenen den 22. juni fik han ikke noget valg, og han gav sig under overvågning af Stalin i kast med manuskriptet til talen. Hans tale var klar kort efter kl. 11, og den blev radiotransmitteret direkte kl. 12: ”Medborgere i Sovjetunionen. Den sovjetiske regering og dens leder, kammerat Stalin, har betroet mig at fremkomme med følgende erklæring. I morges kl. 4 angreb Tyskland Sovjetunionen uden i forvejen at have fremsat krav til vort land og uden at have erklæret krig ...” Han betegnede det tyske angreb som ”forræderisk” og lagde vægt på, at Sovjetunionen ikke havde gjort sig fortjent til at blive angrebet. ”Nu hvor angrebet på Sovjetunionen er en kendsgerning,” sagde han, ”har den sovjetiske regering beordret vore soldater til at nedkæmpe plyndringsangrebet og at smide de tyske tropper ud af vort fædreland.” Tallet på de sovjetiske tab var manipuleret – blot et par hundrede mand. Ved middagstid var tabet tusind gange så højt. Til trods for løgnene og underdrivelserne lød talens sidste tre sætninger godt: ”Vor sag er

2 Bellamy s. 207

3 Pleshakov s. 110

retfærdig. Fjenden vil blive knust. Sejren vil blive vor." Disse linier var sandsynligvis skrevet af Stalin selv.⁴

Imens ventede Timosjenko og Zjukov utålmodigt på instrukser fra Stalin. Timosjenkos telefon forblev tavs, og til sidst besluttede generalerne sig for at ringe Stalin op. De spurgte ham, om de straks kunne komme til Kreml. De havde nogle dokumenter, som han skulle underskrive, bl.a. en mobiliseringsordre og en ordre til etableringen af et hovedkvarter med Stalin som chef. Stalin svarede, at han først kunne mødes med dem om eftermiddagen, fordi han var travlt optaget af et politbureau-møde. Det var en lodret løgn. Der fandt ikke noget møde sted i hans kontor. De ankom til Kreml kl. 14 og blev sammen med Zjukovs næstkommanderende Vatutin vist ind i Stalins kontor, hvor en række topfolk fra partiet var til stede sammen med Sjaposjnikov. Stalin vandrede frem og tilbage i kontoret med en utændt pibe i hånden, hvilket altid signalerede hans irritation. Han fastholdt sin tavshed, så længe det var muligt, indtil han til sidst brummede: "Nå, lad os se, hvad I har." Han læste udkastene og underskrev det, der mobiliserede reservisterne. Dagen efter skulle alle mænd mellem 23 og 36 år melde sig til de lokale militære myndigheder. Han godkendte forslaget om at indføre krigsretstilstand i den europæiske del af landet, og fra da af var det de lokale militærmyndigheder og ikke partikomiteerne, der havde kontrollen over samfundet. Men han nægtede at oprette en overkommando og at påtage sig posten som øverstkommanderende. Han sagde, at han behøvede mere tid til at tænke i. Det stod klart for alle, hvorfor han ikke ønskede ledelsen af hæren nu, for han ville ikke tage ansvaret for alle ulykkerne. Zjukov og Timosjenko turde ikke argumentere. Der var ikke mere at stille op. Teknisk set var Timosjenko som krigskommissær chef for hæren, ligesom flådekommisær og admiral Kuznetsov var chef for flåden. Men ingen af dem kunne foretage sig noget uden Stalins godkendelse, og Stalin nægtede kategorisk at tage ansvaret for militære beslutninger. Dette indvarslede det rene kaos. Men det var ikke eftermiddagens sidste overraskelse. Henvendt til Zjukov sagde Stalin: "Vore frontchefer er uerfarne. Det synes, som om de er desorienterede. Politbureauet har derfor besluttet at sende Dem til Sydvestfronten som vor repræsentant. De skal straks flyve til Kijev." Han fortalte desuden hærcheferne, at han ville sende marskallerne Boris Sjaposjnikov og Grigorij Kulik til Vestfronten og armégeneral Kirill Meretskov til Nordfronten.

4 Pleshakov s. 114f

Operation Barbarossa

Enheder fra Tredie Pansergruppe – med en Panzer II i spidsen – rykker frem i Hviderusland i juni 1941. [36]

Soldater fra Division *Großdeutschland* på march i juli 1941. [37].

Rumænsk kavalerist eskorterer sovjetiske krigsfanger i Bessarabien. [38]

Zjukovs opgave kunne se tiltrækkende ud, men det var den ikke. Han ville med glæde have anført Sydvestfronten under et angreb på den tyske front, men det var noget helt andet at redde en forsvarslinie under sammenbrud. Stalins beslutning om at sende generalstabschefen væk i de første timer af et angreb kunne også være et tegn på hans hensigt om at fyre Zjukov - eller endda at udrense ham.⁵ Meretskoy blev i øvrigt den 23. juni arresteret af NKVD anklaget for deltagelse i en antisovjetisk sammensværgelse sammen med et antal andre generaler. Hvor andre blev henrettet, slap han fri og blev i september 1941 af Stalin udpeget til chef for 4. Armé ved Leningrad.

Sidst på eftermiddagen besluttede Stalin at udsende endnu en ordre i form af Direktiv Nr. 3, der i modsætning til Direktiv Nr. 2 skulle være klarere i ordlyden og sætte tidsmæssige krav for operationerne. Han havde endnu ikke fattet katastrofens fulde omfang, og et stærkt forsvar var ikke godt nok for ham. Han bad Timosjenko beordre et massivt modangreb. Dette skete i form af det nye direktiv, der beordrede Nordvest- og Vestfronten til at "omringe og tilintetgøre" fjenden og at erobre Suwałki nordvest for Białystok inden aften den 24. juni. Sydvestfronten fik en lignende ordre om at "omringe og tilintetgøre" tyskerne ved Volodymyr Volynskyi og at erobre den polske by Lublin inden for to døgn. På dette tidspunkt stod Nordvestfrontens og Vestfrontens tropper omkring 120 km fra Suwałki, og 120 km adskilte Sydvestfrontens styrker fra Lublin. Stalin kunne ikke fatte, at en sådan distance ikke kunne dækkes på to døgn, så længe retræten straks blev standset. De to byer, som han satte som mål for modangrebet, var interessant nok præcis de samme byer som iflg. 15. maj-planen var Den Røde Hærs angrebsmål under det foregribende angreb på de tyske troppekonzentrationer. Stalin håbede om aftenen den 22. juni tydeligvis på, at han ville være i stand til at erobre Østpreussen og Polen, når han havde fået sat skik på frontlinien. Men hans instinkter må ikke desto mindre have sagt ham, at det stadig var for risikabelt at tage det personlige ansvar, for direktivet var ikke underskrevet af ham selv, men af Timosjenko og Zjukov samt Georgij Malenkov som partiets repræsentant. Det blev sendt til fronthovedkvartererne kl. 21.25 og markerede afslutningen på den sandsynligvis længste dag i Josef Stalins liv.⁶

5 Pleshakov s. 113ff

6 Pleshakov s. 128f

Den tyske Armégruppe Nords styrker angreb fra Østpreussen med retning mod Leningrad. Dens modstander var Nordvestfronten under generaloberst Fjodor Kuznetsov, der iflg. 15. maj-planen skulle være passiv under den indledende fase af et sovjetisk angreb på den tyske opmarch. Dens opgave var at forsvare Baltikum, uanset hvem der angreb først, og var således den mindste af de tre sovjetiske fronter over for tyskerne. Forsvaret mislykkedes på grund det hurtige tyske fremstød gennem Litauen ind i Letland. Armégruppens Fjerde Pansergruppe anførte angrebet, der førte til, at de sovjetiske 3. og 12. Mekaniserede Korps' kampvognsdivisioner blev omgået. Men Den Røde Hær havde dog en overraskelse i ærmet. Kl. 15.00 den 24. juni satte 3. Mekaniserede Korps, der havde været placeret nord for Kaunas, gang i en operation, der skulle angribe det tyske 41. Motoriserede Korps i flanken. Overraskelsen var to nye sovjetiske kampvognstyper, som tyskerne ikke havde viden om: ”De tunge KV-1 og -2 kampvogne kastede sig frem. Vores kompagni åbnede ild på 800 m afstand, men uden virkning. Fjenden kom tættere og tættere på uden at vakle. Inden længe var de 50-100 meter foran os. Nu fulgte en rasende ildkamp uden nogen succes for os. Alle vore panserværnsgranater prellede af mod dem ... de russiske kampvogne rullede igennem 1. Panserregiment og ind i vort bagland. Panserregimentet vendte om og søgte mod højtliggende terræn”⁷ Kun hvor 88 mm luftværnskanoner blev anvendt som panserværn, eller hvor der var adskillige mellemsvære kampvogne af typerne Panzer III og Panzer IV til rådighed, kunne de tyske styrker afparere angrebet. Heldigvis for tyskerne var 3. Mekaniserede Korps' angreb for svagt, og det havde angrebet tyskerne frontalt og ikke i flanken.

Næsten alle Nordvestfrontens mekaniserede korps mistede 90% af deres styrke i løbet af krigens første uge. Fjerde Pansergruppes 56. Panserkorps mødte kun liden organiseret modstand. Det nåede floden Dvina, hvor det erobrede adskillige broer intakte. Her holdt de tyske panserstyrker en pause på seks dage, for at resten af de tyske styrker kunne indhente dem. Efter pausen fortsatte panserstyrkerne mod Luga kun 100 km fra Leningrad. Her ankom de den 13. juli. Også Kuznetsovs kommunikationslinier var afbrudt, og han vidste derfor ikke, hvor hans tropper befandt sig eller i hvilken tilstand, de befandt sig i. Ikke desto mindre beordrede han dem i henhold til Direktiv 2 og 3 til modangreb. Den 25. juni var von Leeb stødt 130 km mod øst. Kuznetsov fik først kontakt med sine arméer

7 Bellamy s. 194

om morgenen den 27. juni, hvor de meldte om ukontrollerede tilbagetrækninger. Kuznetsov og hans stab retirerede til Pskov 480 km øst for grænsen.

Det var Armégruppe Midtes opgave at levere hovedangrebet i retning Moskva. Dens to pansergrupper skulle angribe hhv. nord og syd for Bialystok-salienten med kurs mod Minsk, hvor de skulle mødes lige øst for byen for at omringe de sovjetiske styrker i salienten. Med dens ca. 1,2 millioner mand og ca. 1.800 kampvogne fordelt på to infanteriarméer og to pansergrupper var den den stærkeste blandt armégrupperne. Over for den stod Vestfronten fortrinsvis koncentreret i Bialystok-salienten under armégeneral Dmitrij Pavlov. Stalin havde nok personligt prioriteret Kijevs Militærdistrikt (Sydvestfronten) højest, hvad tildelingen af styrker angik, men Det Vestlige Militærdistrikt (Vestfronten) havde i 15. maj-planen fået pålagt den vigtige opgave at erobre Østpreussen og Warszawa. Hvad landets forsvar angik, var Det Vestlige Militærdistrikt vigtigst, for det blokerede for vejen til Moskva. Pavlov havde placeret sine tre arméer – 3., 4. og 10. Armé - i Bialystok-salienten. Hans fjerde armé, 13. Armé, var under opstilling i frontens bagland og derfor ikke kampklar. Vestfronten havde 672.000 soldater, 10.087 artilleripjecer og morterer, 2.201 kampvogne (inkl. 383 af de nye og moderne KV'ere og T-34'ere) og 1.909 fly (hvoraf 424 var helt nye). Denne del af frontlinien blev bevogtet af 19.519 af Berijas folk. Vestfronten var tiltænkt en offensiv rolle, men havde ikke taget højde for et forsvar. Det var et problem, for det terræn, som fronten skulle dække, stillede store forsvarsmæssige krav. Vestfronten dækkede en forsvarslinie på blot 280 km, men terrænet var vanskeligt at forsvare. Bortset fra nogle højder nær Minsk var Hviderusland fladt – en fordel for en angriber og en ulempe for en forsvarer. De to større floder i området, Neman og Pripet, løb parallelt med den tyske angrebsretning, Neman mod vest og Pripet mod øst, ingen af dem blokerede vejen til Minsk.

Pavlov hørte til blandt de generaler, der var for bange for Moskva til at udbede sig klarhed om situationen, og da chefen for hans 3. Armé om aftenen den 21. juni rapporterede, at tyskerne havde fjernet pigtrådsspærringerne på deres side af grænsen, og at man tydeligt kunne høre motorstøj fra skovene, svarede Pavlov sin vane tro: ”Tro mig, Moskva ved mere om den militære og politiske situation og vort forhold til Tyskland, end vi gør.” Da hans stabschef foreslog at forhøje kampberedskabet, blev Pavlov så irriteret, at han fejede et kort ned fra kortbordet og brølede: ”Krigen er mulig, men ikke i den nærmeste fremtid. Vi

skal nu forberede efterårsmanøvrerne og se til, at ingen alarmist besvarer den tyske provokation med at skyde igen". Da Pavlov ved daggry hørte fra 3. Armé, at tyskerne bombede Hrodna, en større by i Białystok-salientens nordlige hjørne, at arméens kommunikationslinier var blevet afbrudt, og at arméchefen ikke kunne få kontakt med sine enheder, svarede Pavlov: "Jeg forstår ikke, hvad der sker."⁸ Pavlovs næstkommanderende, Boldin, trodsede det tyske lufttherredømme og fløj til 10. Armés hovedkvarter på en flyveplads uden for Białystok for at beordre dens chef til modangreb. Vestfrontens 4. Armé var ude af stand til både at komme i forbindelse med arméhovedkvarteret i Minsk og dens underordnede formationer. 3. og 10. Armé havde forbindelse med fronthovedkvarteret, men de havde problemer med at holde forbindelsen til deres underordnede enheder og til Moskva. 13. Armé, der stod i Minsk-området 300 km længere bagude og lige ved siden af fronthovedkvarteret, havde ikke den slags problemer.

Den 23. juni gik det op for Vestfrontens hovedkvarter, at situationen var katastrofal. Ingen vidste, hvad der var sket med 10. Armé ved Białystok. Sydpå var 4. Armé på retræte, mens den udkæmpede lokale slag. 3. Armé nordpå var løbet over ende. Samme dag havde Stalin udsendt ordre om, at Minsk – der nu var omkring 160 km fra frontlinien – uanset hvad ikke måtte falde. Stalin tænkte i symboler, ikke i strategi. Minsk rangerede fjerdehøjest blandt de sovjetiske storbyer efter Moskva, Leningrad og Kijev, og hvis den blev erobret af tyskerne, ville det komme som et chok for det sovjetiske folk. Men Minsk havde ikke nogen som helst strategisk betydning, den udgjorde ikke noget vigtigt trafikknudepunkt, den dominerede ikke nogen større flod, og dens industrier var ikke særlig godt udviklet. Den var en søvnig by på en kvart million indbyggere, og dens eneste betydning var, at den var hovedstaden i en sovjetrepublik. Pavlov turde ikke protestere mod Stalins optagethed af symboler. Straks efter at han sent om aftenen den 22. juni havde fået Direktiv 3, kontaktede han alle de enhedschefer, som han kunne nå, og beordrede dem til modangreb morgenen efter.

I mellemtiden var Stalins udsendinge Sjaposjnikov og Kulik ankommet til Minsk, hvor de gjorde livet endnu mere surt for Pavlov. Marskal Sjaposjnikov var en af Den Røde Hærs bedste taktikere, men han havde ikke været på en slagmark i 24 år. Han følte sig helt fortabt i stormens øje og betragtede trist sig selv som dødvægt. Kulik var værre end uanvendelig. Han var uvenlig og ubegavet, og til

8 Pleshakov s. 99ff

trods for at han siden borgerkrigen havde været en af Stalins bonkammerater, havde Stalin fyret ham fra posten som hærens artillerichef, og han kunne derfor ikke vide sig sikker. Han mente således, at han måtte foretage sig noget heroisk for at genvinde Stalins tillid og fløj derfor ud til 10. Armé for at sikre salienten. Det lød som en selvmordsmission, og det var måske derfor, ingen ville forhindre den. Pavlov beordrede Boldin til at foretage et modangreb mod nord til Hrodna for at angribe Tredie Pansergruppes flanker og ødelægge dens kommunikationslinier. Boldin fik tildelt 6. og 11. Mekaniserede Korps samt 6. Kavalerikorps. Det skulle være et massivt modangreb efter bedste sovjetiske tradition, men uden pålidelige forbindelseslinier og på grund af omfattende tyske luftangreb var det dødsdømt fra starten. Da de sovjetiske styrker nåede frem til Hrodna, var pansergruppen fortsat 100 kilometer længere østpå, og dens infanteri og panserværn gjorde kort proces med de sovjetiske styrker. Angrebet havde været tænkt som et storstilet pansret kavaleriangreb, men det mislykkedes på grund af kommando- og kontrolproblemer samt logistiske vanskeligheder. Den 25. juni havde 6. Kavalerikorps lidt et tab på 50% og de mekaniserede korps' kampvognsdivisioner var løbet tør for ammunition.

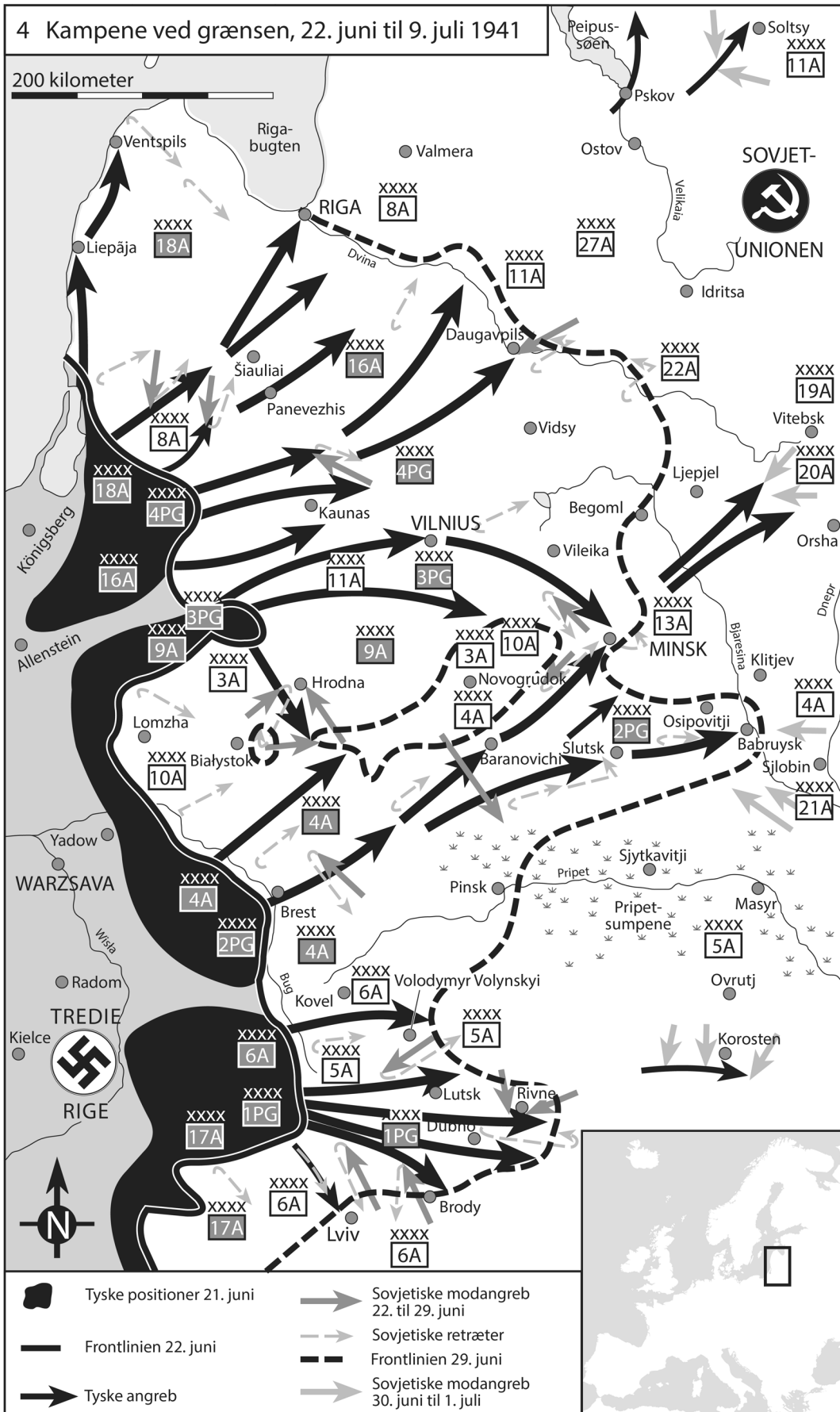
Samtidig med at generaloberst Hermann Hoths Tredie Pansergruppe og generaloberst Heinz Guderians Anden Pansergruppe nærmede sig Minsk fra nord og syd, gav Pavlov ordre til sine enheder om at afbryde kampen og trække sig tilbage til en forsvarslinie bag floden Shjara ca. 100 km vest for Baranovitji. Da de ankom hertil, opdagede de, at Luftwaffe havde sprængt de fleste af broerne i luften. For at undslippe de hastigt ankommende tyske enheder efterlod de sovjetiske soldater sig det meste af deres forsyninger og tunge materiel. Den 26. juni rapporterede en næsten panikslagen Pavlov, at op mod tusind tyske kampvogne var ved at omringe Minsk fra nordvest. Det var ikke for stor en overdrivelse, for Anden og Tredie Pansergruppe var i gang med at gennemføre Barbarossas første store omringningsslag. En sidste anstrengelse nær Slutsk 100 km øst for Baranovitji for at standse den tyske fremrykning med dele af 20. Mekaniserede Korps og 4. Luftbårne Korps mislykkedes. Den 30. juni lukkede Anden og Tredie Pansergruppe knibtangen omkring en stor lomme vest for Minsk, som indeholdt de fleste af Vestfrontens arméer. Vestfronten var reelt ophørt med at eksistere som en organiseret styrke. Pavlov havde gjort sit bedste, men det var ikke nok til at redde ham. Han stod over for den tyske hovedindsats og havde lidt et

knusende nederlag. De modoffensiver, som Stalin havde beordret, slog ikke kun fejl, de blev de rene katastrofer. 10. Armé var omringet ved Biaystok, 3. Armé var rent ud sagt forsvundet, og 4. Armé havde lidt voldsomme tab og var blevet tvunget til retræte. Desuden var der opstået et ca. 100 kilometer bredt hul mellem Vestfronten og Nordvestfronten. Landevejen til Minsk førte igennem hullet og de tyske kampvogne rullede nu hastigt ad landevejen med kurs mod Hvideruslands hovedstad. Kuznetsov havde registreret hullet, men da han opdagede, at Stalins vrede var rettet mod Pavlov, antog han klogelig rollen som martyr.

Evakueringen af Minsk var begyndt den 24. juni. Den 25. juni flygtede alle stats- og partiembedsmænd fra byen. Den havde stort set ikke noget forsvar bortset fra nogle få enheder, der havde trukket sig tilbage fra grænsen og var blevet standset i byen. Den eneste løsning for Vestfronten var at forlade Minsk og bringe dens eneste overlevende armé mod øst for at få skabt en realistisk forsvarslinie. Ingen havde mod nok til at foreslå en sådan plan, men marskal Sjaposjnikov advarede Moskva om Minsk's kommende fald og bad om tilladelse til at flytte tropper fra Bialystok til Minsk og Slutsk. Timosjenko svarede ved at tillade Pavlov at evakuere sine enheder, men at de skulle etablere en forsvarslinie ca. 130 km *vest* for Minsk. Timosjenko vidste ikke, at Guderians og Hoths angreb allerede den 25. juni havde tvunget Den Røde Hær ud af dette område. Vestfronten havde nu en armé tilbage, der var uberørt af kampene. Det var 13. Armé placeret ved Mahiljow ca. 160 km øst for Minsk, og byens forsvarere ventede utålmodigt på dens ankomst. Arméen stod under general Pjotr Filatov; den var under opstilling, da krigen startede, og udgjordes af uuddannede, uerfarne og dårligt bevæbnede enheder. Filatov blev opmærksom på åbningen mellem Vestfronten og Nordvestfronten, der havde åbnet vejen til Minsk for tyskerne, og Pavlov beordrede ham til angreb den 24. juni. Men byen faldt den 25. juni, mens tyske kampvogne jog Filatov og hans stab ud af byområdet. Pavlov blev sat fra bestillingen den 30. juni og erstattet med generaloberst Andrej Eremenko. Dmitrij Pavlov vendte tilbage til Moskva, hvor han blev arresteret mellem den 1. og 6. juli og anklaget for inkompetence. Efter en summarisk rettergang blev han den 22. juli henrettet sammen med sin stabschef, sin tidligere kommunikationschef og chefen for 4. Armé. Selv om adskillige sovjetiske generaler blev henrettet i løbet af krigen for at have begået forskellige fejl, var Pavlov og hans nærmeste generaler den mest højtrangerende gruppe.

Den 1. juli satte Stalin Timosjenko i spidsen for Vestfronten, hvilket reducerede Eremenko til frontens næstkommanderende. Guderians og Hoths panser-

4 Kampene ved grænsen, 22. juni til 9. juli 1941

grupper fortsatte mod Dnepr. De krydsede floden Bjaresina den 1. juli og nåede Dneprs øvre løb samme dag. I begyndelsen af juli var Armégruppe Midte rykket 600 kilometer frem. Men i modsætning til det forventede havde Den Røde Hær fået organiseret defensive stillinger i landbroen mellem Orsja og Vitebsk, og den havde endda foretaget nogle energiske modangreb. De omringede sovjetiske enheder kæmpede i stigende grad for at bryde omringningerne, og tyskerne blev tvunget til at afsætte større styrker til at bekæmpe dem i stedet for at rykke så hurtigt som muligt mod øst for at erobre nøglepositioner og holde de retirerende sovjetiske styrker ude af balance. Den 7. juli var Guderians Anden Pansergruppe gået i stå ved Dnepr og Tredie Pansergruppe var stort set gået i defensiven for at koncentrere sig om angrebet på Vitebsk. Den 9. juli havde Vestfronten ifølge de nyeste russiske statistikker mistet 341.073 døde, savnede og tilfangetagne af dens oprindelige mandskab på 627.000. Hertil kommer 76.717 syge og sårede, hvilket giver et samlet tab på 417.790 mand – mere end to trediedele af dens mandskab og et gennemsnitligt dagligt tab på 23.210 mand. Fronten mistede 4.799 kampvogne, 9.427 kanoner og morterer og 1.777 kampfly. Men det lykkedes adskillige sovjetiske divisioner, der nu var reduceret til 1.500-2.000 mand hver, at kæmpe sig vej ud af omringningen og overleve for at blive genopstillet og dukke op i beretningerne om senere kampe.⁹ Selv om tyskerne i det første store omringningsslag havde dræbt eller fanget mere end 417.000 sovjetiske soldater, var der ridser i den tyske sejrs lak. Det havde vist sig vanskeligt for dem at samle tilstrækkeligt med styrker til en effektiv afskæring af de indesluttede fjendtlige soldater. Derfor undslap mange af dem efterladende sig deres tunge udstyr.

Området syd for Pripetsumpene blev dækket af Sydvestfronten (Kijevs Militærdistrikt) under generaloberst Mikhail Kirponos. Hans frontlinie var 400 km lang, og den havde ulig Vestfronten geografien på sin side. Bakkelandet ved Volodymyr Volynskyi steg gradvist mod Karpaterne i syd. Den store flod Dnestr, der er biflod til Donau, krydsede regionen fra nordvest til sydøst, og floden udgjorde sammen med grænsefloden Bug to formidable naturlige forhindringer for tyskerne. Men efter Dnestr var der ikke nogen større flod de næste 400 km indtil Dnepr og Kijev, Ukraines hovedstad. På den anden side Kijev lå Sovjetunionens vigtigste industriområde, Donbas. Sydvestfronten havde sin egen salient omkring Lviv, og den var et ideelt springbræt for et sovjetisk angreb på Europa og en udfordring

9 Bellamy s. 193

for Værnemagten. Sydvestfronten var Den Røde Hærs stærkeste front. Den var i 15. maj-planen forudset til at skulle gennemføre et angreb mod nordvest ind i Polen, og dens 59 divisioner var organiseret i fire arméer, hvortil kom en enkelt armé i reserve. Kirponos disponerede derudover over otte mekaniserede korps og et enkelt luftbårent korps. Med i billedet hører også, at Stalin ventede et eventuelt angreb her. Længere mod syd befandt Sydfronten sig med 21 divisioner, der i henhold til 15. maj-planen skulle anvendes mod Rumænien. De to fronter havde tilsammen 1.412.000 soldater, 26.580 artilleripjecer og morterer, 8.069 kampvogne og 4.696 fly. Kirponos havde været deltager i det møde, som Stalin havde indkaldt den 24. maj. Efter mødet havde han mobiliseret to arméer, og den 15. juni var han af Zjukov blevet beordret til at flytte fem infanterikorps tættere på grænsen. Det første skulle være på plads den 25. juni. Den 19. juni beordrede Zjukov ham til at aktivere militærdistriktet som Sydvestfronten og senest den 22. juni at flytte sit hovedkvarter til Ternopil kun 160 km fra de tyske linier. Var disse skridt en del af implementeringen af det planlagte angreb på de tyske styrkers opmarch?

Luftwaffe bombede den 22. juni Kijev, Sevastopol, Lviv, Sjytomyr, en lang række mindre byer og samtlige vigtige flyvepladser i hele regionen. 250 sovjetiske fly blev ødelagt. Von Rundstedts Armégruppe Syd mønstrede ca. 800.000 mand fordelt på en nordgruppe med to arméer og en pansergruppe over for Sydvestfronten og en sydgruppe med en tysk og to rumænske arméer over for Sydfronten. Hans hensigt var at omringe 5. Armé, der stod på nordsiden af Lviv-salienten, ved at drive en kile ind mellem den og 6. Armé nordvest for Lviv. Von Kleists Første Pansergruppe gennembrød den 22. juni 5. Armés frontlinie og tog retning mod området ved Lutsk nordøst for Lviv, mens Armégruppe Syds Sjette Armé tog retning mod Volodymyr Volynskyi. Kirponos kunne på grund af de tyske specialstyrkers indsats ikke komme i kontakt med 5. Armé, men han kunne komme i kontakt med Moskva. Herfra ankom Stalins Direktiv nr. 3: "Samtidig med at fronten skal stå fast på statsgrænsen mod Ungarn, skal den koncentrere 5. og 6. Armés angreb i retning af Lublin og med mindst fem mekaniserede korps og alle frontens luftstyrker omringe og udslette de fjendtlige styrker, der angriber ved Volodymyr Volynskyi. Lublin skal være erobret inden aften den 23. juni. Sørg for god beskyttelse mod angreb fra Kraków." Kirponos læste forbløffet direktivet flere gange. Stalin forsøgte at gennemføre planen for angrebet på den tyske opmarch, for denne indeholdt netop et sådant angreb mod Lublin. Von

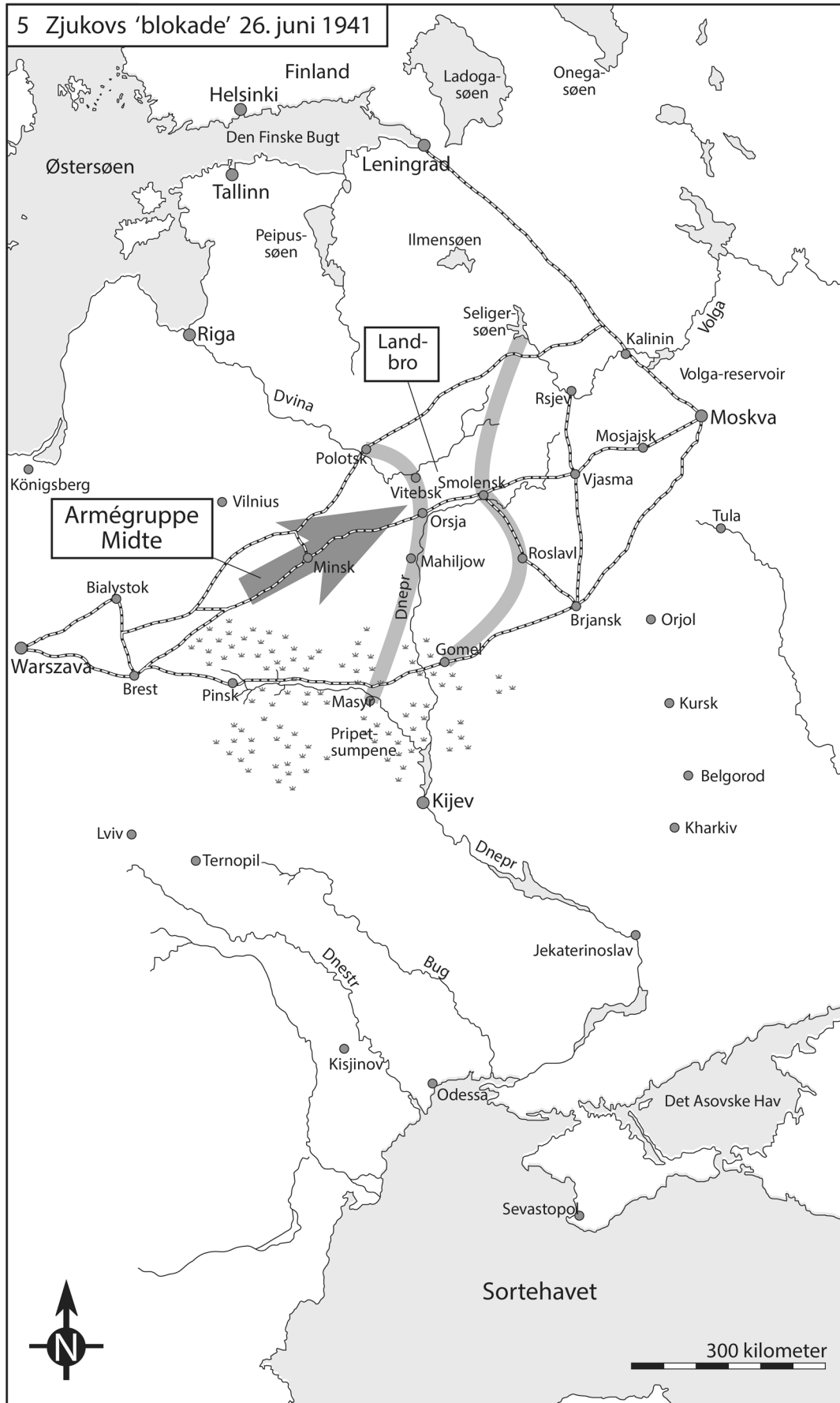
Rundstedt havde drevet en kile ind mellem 5. og 6. Armé, hvilket gjorde et fælles angreb umuligt. Det var Kirponos klar over, men hvis han undlod at angribe, ville frontens politiske kommissær Vasjugin melde ham til Moskva for højforræderi. Han konkluderede således, at ”en ordre er en ordre, og den skal føres ud i livet”.¹⁰ Kirponos kunne med sine otte mekaniserede korps opstille en enorm koncentration af pansret slagkraft, for de var i princippet Den Røde Hærs stærkeste enheder med hver 30.000 mand og 1.000 kampvogne. Men de var en kombination af kampvognsstyrker og infanterienheder og havde aldrig været afprøvet i kamp. Kirponos’ enheder var stadig under opstilling, og de manglede kampvogne, lastvogne og uddannet personel. Men han havde ikke noget valg. Zjukov ankom om aftenen til Kirponos’ hovedkvarter, hvor han telefonisk fik bekræftet Direktiv nr. 3, der var underskrevet i hans navn, selv om han ikke kendte dets indhold.

Kirponos havde til hensigt at angribe det tyske fremstød fra begge flanker med tre mekaniserede korps på hver flanke. Planen appellerede øjensynligt til Zjukov, men det viste sig umuligt at implementere den i praksis. Kirponos beordrede 22. Mekaniserede Korps til som en begyndelse at angribe nordfra og 15. Mekaniserede Korps til at angribe sydfra, men ved slutningen af den 23. juni havde det kun været muligt at indsætte dele af en enkelt kampvognsdivision. Sent den 26. juni stod von Kleists Første Pansergruppe klar til et fremstød til Kijev, der som Ukraines politiske og industrielle center var det strategiske mål. Kirponos havde på dette tidspunkt fået mønstret nok tropper til at indsætte et regulært modangreb. Hans 8. og 15. Mekaniserede Korps havde fået kontakt med hinanden den 25. juni og blev beordret til at angribe tyskerne sydfra den 26. juni. Hans 9. og 19. Mekaniserede Korps skulle, selv om de ikke var fuldtallige, angribe den tyske angrebsstyrke frontalt (fra øst og fra nord). Modangrebet begyndte ved daggry med 8. og 15. Mekaniserede Korps’ angreb på den tyske flanke, der tvang tyskerne 10 km tilbage. Den forreste tyske panserdivision – 11. – havde dog bevæget sig for hurtigt for russerne, og da 8. Mekaniserede Korps kørte ind i Dubno 100 km øst for Volodymyr Volynskyi, stødte det på 16. Panserdivision, der var fulgt efter 11. Panserdivision. Russerne blev standset. De blev udsat for luftangreb og trak sig ind i de omkringliggende sumpområder.

Generalmajor Konstantin Rokossovskijs 9. Mekaniserede Korps mistede kontakten med 15. Mekaniserede Korps under modangrebet. Selv om hans korps

¹⁰ Pleshakov s. 163

5 Zjukovs 'blokade' 26. juni 1941

havde lidt betydelige tab, blev han igen beordret til angreb, men satte i stedet et baghold for den tyske 13. Panserdivision. For første gang under krigen løb tyskerne ind i et massivt sovjetisk artilleribombardement, der forårsagede omfattende tab blandt deres panser og infanteri. Rokossovskij holdt sine stillinger i to dage, hvorefter han blev beordret tilbage. Selv om modangrebet ikke førte til succes, forsinkede det den tyske fremrykning mod syd i en god uges tid. Den tyske fremrykning truede med at afskære de sovjetiske styrker mod syd, og 6. Armé forlod sin fremskudte stilling den 27. juni og faldt tilbage til Lviv. Den 30. juni retirerede den længere mod øst. Kirponos blev beordret til at retirere til Korosten og de befæstede regioner ved Novgorod-Volynskiy syd for Korosten. Her ankom han den 9. juli. Kirponos' ledelse af slaget havde været relativt kompetent, især sammenlignet med Pavlovs. For at dække sin retræte beordrede han 5. Armés 22. Mekaniserede Korps og 27. Infanterikorps, som var lukket inde nord for det tyske pansrede angreb, til at angribe mod syd mod tyskernes flanke. Dette forsinkede tyskerne i endnu to kostbare dage. Under tilbagetrækningen opstod der hyppige tilfælde af panik, og Kirponos gav ordre til opstilling af ”blokeringsenheder”, der skulle blive berygtede over hele fronten, fordi de på stedet skød alle de soldater, der retirerede uden ordre. Den 26. juni erklærede Rumænien Sovjetunionen krig, hvilket truede Sydvestfrontens sydlige flanke og den nyopstillede Sydfront under generaloberst Ivan Tjulenev. Dette betød, at Armégruppe Syds sydlige gruppering anført af Ellevte Armé den 2. juli startede sit angreb ind i Moldova.

Det var lykkedes Sydvestfronten at forsinke von Rundstedts offensiv, men forsinkelsen var dyrekøbt og tabene voldsomme: 173.323 dræbte, tilfangetagne og savnede, 4.381 kampvogne og 1.218 kampfly. De fleste af de dræbte faldt i kampen mod tyskerne, men tallet inkluderer også desertører skudt af loyale tropper og de, der blev dræbt af ukrainske nationalister.¹¹ Der var kun få enheder tilbage til at beskytte Kijev og Donbas. Det ambitiøse og hensynsløse modangreb i syd var en af 1941-felttogets værste brølere. I stedet for at trække Den Røde Hærs stærkeste front tilbage og organisere et fornuftigt forsvar i baglandet, ødelagde overkommandoen den ved at beordre den til at foretage det ene frugtesløse angreb efter det andet.

De gennemsnitlige daglige sovjetiske tab af dræbte, sårede og savnede under grænsekampene var 23.027 i Hviderusland og 16.106 i Vestukraine. Disse tab

11 Bellamy s. 205

skete frem til den 9. juli i Baltikum og den 6. juli i Vestukraine. Til gengæld led Nordvestfronten et relativt lavt antal dræbte, tilfangetagne og savnede pr. dag på 4.916 (inkl. 71 for Østersøflåden) mod Armégruppe Nord. De sovjetiske styrker retirerede mellem 400-450 km i den nordlige sektor, mellem 450-600 km i Hviderusland og 300-350 km i den sydlige sektor, hvor de var stærkest. Det var lykkedes for en angriber med kun en beskednen overlegenhed i antal soldater og en underlegenhed i kampvogne, kanoner og fly at drive de forsvarende russere mellem 300 og 600 km tilbage og påføre dem et uopretteligt tab – dræbte, tilfangetagne og sårede – på officielt 589.537 mand i løbet af femten til atten dage. Som dette regnestykke så ud, var det et spørgsmål om, hvor længe Sovjetunionen med et dagligt tab på mere end 44.000 mand kunne holde ud? Ud over de retirerende hærstyrker flygtede civilbefolkningen, ofte med kommunistiske partifunktionærer i spidsen. Tyske fly skabte død og ødelæggelse over de endeløse kolonner af flygtende militære enheder og civile. Forfatteren Konstantin Simonov har givet følgende beskrivelse: ”Jeg glemmer aldrig hovedvejen til Minsk og dens endeløse strøm af flygtninge. De havde grebet hvad som helst af deres tøj, da de stod ud af sengen, de bar poser af mad, der var så små, at de umuligt kunne leve af det i de fem, ti eller femten dage, de var på landevejen. Tyske fly fløj hylende over landevejen ... de fløj så lavt, så det så ud, som om de ville knuse os med deres understel. De bombede landevejen og beskød menneskemængden med deres maskingeværer ...”¹²

Moskva 23. juni til 9. juli

Nikita Khrusjtjov, der efter Stalins død gjorde op med stalinismen, stod bag beskyldningen om, at den sovjetiske leder var chokeret, forvirret og uden kontakt med virkeligheden i 10 dage, indtil han den 3. juli var i stand til at holde en tale til det sovjetiske folk. Forskning i frigivne arkiver viser, at dette ikke var tilfældet, og at Khrusjtjov ikke var i Moskva i løbet af krigens første dage. Den 22. juni holdt Stalin 29 møder med ledende folk. Hans arbejdsform gav problemer for ledelsen af de militære operationer, for han opretholdt sin normale arbejdsrutine ved at sove længe i dagtimerne og at arbejde fra aften til langt ud på natten. Dette

¹² *Password Victory* bd. 1 s. 62f

i modsætning til kampene ved fronten, der normalt standser, når mørket falder på, og genoptages, når det bliver lyst. Når de første rapporter om nye tyske angreb nåede Moskva, sov Stalin dybt, og Timosjenko måtte vente yderligere otte-ti timer, inden der kunne handles. Ved at holde fast ved sin normale dagsrutine svigtede Stalin hæren. Den 22. juni beordrede han evakueringen af industrier fra de vestlige områder til Ural-området, og den 23. juni besluttede han at oprette en egentlig overkommando, *Stavka'en*, med Timosjenko og ikke ham selv som formand. Stalin ønskede ikke at tage den militære ledelse og dermed ansvaret for de katastrofale nederlag ved vestgrænsen. Den 24. juni mødtes han med tyve forskellige mennesker, og den 25. juni holdt han 29 møder. Tempoet holdt sig den 26. juni med 28 møder. Den aktivitet giver ikke et billede af en mand med et nervesammenbrud, i hvert fald ikke foreløbig.¹³

Det var omkring dette tidspunkt, at Stalin siges at have sendt fredsfølere til tyskerne. Pavel Sudoplatov, der var chef for NKVDs 4. Direktorat, var en af Berijas mest betroede folk. I sine erindringer fra 1994 skriver han, at han den 25. juli af Berija fik besked på at kontakte den bulgarske ambassadør Ivan Stamenov, men da Sudoplatov i forbindelse med retssagen mod Berija aflagde vidnesbyrd den 7. august 1953 over for ministerrådet, hævdede han, at han fik ordren mellem den 25. og 27. juni. Antagelsen var, at Stamenov ville viderebringe informationen – som ikke var noget officielt tilbud fra den sovjetiske regering – til den bulgarske kong Boris, der forventedes at bringe det videre til tyskerne. Tyskerne blev stillet fire spørgsmål: Hvorfor havde Tyskland angrebet Sovjetunionen? Var Tyskland indstillet på at indstille angrebet og på hvilke betingelser? Ville Tyskland være tilfreds, hvis Stalin overlod de baltiske stater, Ukraine, Bessarabien, Bukovina og Karelen til Tyskland? Hvad ønskede tyskerne sig ellers? Stamenov skulle efter sigende have svaret, at han mente, at Sovjetunionen ville vinde krigen, selv i fald den skulle falde tilbage til Volga-floden – hvilket netop skete - og det er usikkert om Stamenov videresendte oplægget til kong Boris, og om det nogen sinde nåede til Berlin. Andre vidnesbyrd, bl.a. fra en historiker bekendt med Zjukov, antyder, at Stalin overvejede en separatfred med Tyskland i oktober måned. En anden og ligeså plausibel teori er, at Stalin egentlig ikke ønskede at afgive store land-områder, hvoraf nogle var nyligt vundne, men at han benyttede henvendelsen til Stamenov for at udsprede misinformation med det formål at sinke den tyske

13 Bellamy s. 221

fremrykning. Sudoplatov skrev netop i sine erindringer, at Stalin, Molotov og Berija på dette tidspunkt havde udarbejdet en "misinformationsplan", der involverede Sudoplatov og den bulgarske ambassadør. Der er modstridende oplysninger om disse planer og henvendelser, men hvis det indirekte sovjetiske fredstilbud til tyskerne via Bulgarien var "misinformation", virker datoerne den 25. til 27. juni for tidlige.¹⁴ Misinformation eller et reelt ønske om at imødekomme Hitler for at redde, hvad der reddes kunne? Det er i hvert fald en kendsgerning, at de tyske styrker på dette tidspunkt virkede ustoppelige, Minsk var faldet, og der fandtes tilsyneladende ikke noget forsvar mellem de tyske styrker og Moskva, som åbenbart var det tyske mål. Om de tyske styrker ville have gjort holdt under eventuelle freds- eller våbenhvileforhandlinger er højst usikkert. Under sådanne omstændigheder ville de tyske styrker være fortsat så langt som muligt for at presse Stalin. Som det vil blive berettet i det følgende, vendte Stalin tilbage til denne option, da tyskerne i oktober stod foran Moskva.

Zjukov fløj den 26. juni tilbage til Moskva efter på første hånd at have bevidnet begivenhedernes gang i Ukraine. Han mødtes med Stalin kl. 15.00. Men Ukraine var ikke Stalins hovedbekymring, den gjaldt Hviderusland, hvor Den Røde Hær var blevet overrumplet af Armégruppe Midte. "Hvad stiller vi op?" bjæffede Stalin. Zjukov holdt hovedet koldt og sagde, at han skulle bruge 40 minutter til at komme med en løsning. Hans planoplæg var ganske simpel og let at illustrere grafisk. Når angrebsretningen var blevet identificeret, skulle det blokeres ved at etablere to forsvarslinier. Den første, der var 300 km lang, skulle løbe fra Polatsk, gennem Vitebsk, Orsja – jernbaneknudepunktet ved indgangsporten til Smolensk-landbroen – og Mahiljow til Masyr. Den var baseret på floderne Dvina og Dnepr. Den anden forsvarslinie blev placeret 80 km længere østpå forankret på Smolensk. Forankringen af forsvarslinierne på naturlige forhindringer tiltalte Stalin. Resterne af de tilintetgjorte arméer i Hviderusland kunne falde tilbage til den første forsvarslinie, hvor fire nyopstillede arméer ville slutte sig til dem. To nye arméer skulle bemane den anden forsvarslinie sammen med to senere ankomende arméer. Zjukov gjorde sit land en stor tjeneste i løbet af disse fyrre minutter. Det var tydeligt, at det tyske hovedangreb var rettet mod Moskva, og det var her, forsvaret skulle sættes ind. Lige nu måtte Leningrad og Ukraine vente. Stalin godkendte alt. Han fortsatte sit arbejdstempo indtil den 28. juni. I 1992

¹⁴ Bellamy s. 222

fortalte historikeren Dimitrij Volkogonov i en russisk TV-dokumentar, *Monster*, at de første tyske angreb hverken forvirrede eller nedbrød Stalin, det skete først efter Minsk's fald den 29. juni.¹⁵ Da Pavlov den 29. endnu ikke havde rapporteret Minsk's fald, kunne Timosjenko heller ikke bekræfte dens fald, og da Stalin følte, at han havde ventet længe nok, besluttede han sammen med Molotov, Vorosjilov og Berija at besøge hærens generalstab: "Jeg kan ikke lide denne uvished. Lad os besøge generalstaben og selv checke rapporterne fra fronten." I generalstaben fandt Stalin kortet over Vestfronten, kiggede på det og spurgte endelig generalerne: "Nå, aflæg rapport. Fortæl os, hvordan situationen er." Timosjenko svarede: "Kammerat Stalin, vi har ikke haft tid til at analysere informationerne endnu. Mange ting mangler stadig bekræftelse. Beretningerne er dobbelttydige. Jeg er endnu ikke i stand til at aflægge rapport." Stalin eksploderede: "I er simpelthen for bange for at fortælle os sandheden! I har mistet Hviderusland, og nu vil I overraske os med flere fejlagtigheder! Hvad sker der i Ukraine? I Baltikum? Anfører I fronterne eller registrerer I bare tabene?" "Lad os udføre vort arbejde," sagde Zjukov. "Vi generer jer måske?" spurgte Berija. "Situationen ved fronterne er kritisk," svarede Zjukov, "måske vil De udsende nogle ordrer?" "Ja, hvis partiet beder mig om det," svarede Berija. "Ja, hvis det gør," svarede Zjukov, "i mellemtiden ligger opgaven hos os." Derefter henvendte han sig til Stalin: "Kammerat Stalin, det er vores pligt først og fremmest at hjælpe generalerne ved fronten og derefter at informere Dem ..." Stalin hidsede sig op igen: "For det første begår De en stor fejl ved at distancere Dem selv fra os. For det andet skal vi alle tænke på, hvordan vi kan hjælpe frontcheferne." Efter dette udbrud syntes han at blive roligere. Generalerne fik tilladelse til at tale. Men da han lidt senere fik at vide, at der stadig ikke var pålidelige forbindelser til generalerne i Hviderusland, fik han et nyt raserianfald. Nu beskyldte han Zjukov for at være ubrugelig og fortabt. Zjukov fik tårer i øjnene og forlod hurtigt kontoret. Molotov fulgte efter. Da han vendte tilbage, var hans øjne stadig røde. Stalin blev tavs og sagde til sine ledsagere: "Kom, lad os gå, kammerater. Det ser ud til, at vi er kommet på et forkert tidspunkt." Mens han forlod bygningen, erklærede han dystert: "Lenin efterlod os en stor arv, og vi har tabt den på gulvet."¹⁶

¹⁵ Bellamy s. 225

¹⁶ Pleshakov s. 213f

Minsk's fald gjorde så dybt et indtryk på Stalin, at det var helt uden proportioner. Selv om man tager hensyn til Minsk's oppustede status i den sovjetiske propaganda og Stalins eget hoved, virkede det, som om han overreagerede. Tabet af byen var åbenbart den sidste dråbe, som knuste hans verdensbillede og kastede ham ned i et sort hul af fortvivelse. Efter sit besøg hos Timosjenko og Zjukov den 29. januar tog han iflg. Volkogonov direkte til sin *dacha* med den besked, at han ikke ville se nogen.¹⁷ Han viste sig ikke på sit kontor dagen efter og nægtede at tage telefonen. Den 30. juni kunne have været begyndelsen til enden for Stalin. Dagene den 29. og 30. juni blev de måske mest afgørende datoer i processen bag fastlæggelsen af krigsførelsen mod Tyskland. En gruppe politbureau-medlemmer udarbejdede under Molotov's ledelse et forslag til et krigskabinet, Folkekommissariatet for Forsvaret (GKO), der skulle overtage den totale kontrol over landet. Stalin måtte enten bringes tilbage til arbejdet eller afsættes ved et kup. Ingen af de ledende kommunister turde foreslå det sidste, men hvis der nogensinde havde været nogen chance for at vælte Stalin, var chancen der nu. Det var Berija, der havde foreslået skabelsen af GKO med Stalin som formand. Dette ville fjerne behovet for at gøre Stalin til øverstkommanderende for de væbnede styrker og dermed ansvaret for den fortsatte katastrofale situation ved vestgrænsen. Molotov blev foreslået som formand, men ingen støttede tilsyneladende det forslag. Men der var enighed om at få etableret GKO. Ifølge Anastas Mikojan "erklærede vi os ... enige i forslaget. Vi var alle enige om, at GKO skulle have Stalin som formand. Vi besluttede os til at besøge ham. Han befandt sig i sin såkaldte "tættere på" *dacha*. Her havde han opholdt sig i flere dage. Vi fandt Stalin i sin spisestue, hvor han sad i en lænestol. Han så spørgende på os og spurgte "Hvorfor er I kommet her?" Vi kunne mærke, at han var bekymret og forsøgte at virke rolig. Molotov sagde som vores talsmand, at det var nødvendigt at koncentrere al magten i et organ, som skal træffe alle afgørelser vedr. de militære operationer og organiseringen af alle landets ressourcer til forsvaret mod besætterne." Dette organ skulle have Stalin som formand. Stalin så noget forbløffet ud, men sagde så efter en kort pause "Det er i orden ..." Stalin havde sandsynligvis ventet et kup. Intet under, at Mikojan kunne mærke hans "bekymring". Nu så han overrasket og lettet ud. Hans eget og hans førerskabs mest kritiske punkt var passeret. Folkekommissariatet for Forsvaret blev oprettet samme aften, den 30. juni. Det fik den absolutte magt

¹⁷ Bellamy s. 225

over alle forhold i Sovjetunionen. Stalin genoptog sin normale arbejdsrutine den 1. juli. De næste par dage var optaget med Vestfrontens sammenbrud, der bevirkede, at Stalin satte Timosjenko ind som ny frontchef den 1. juli.¹⁸

Først den 3. juli holdt Stalin en tale til det sovjetiske folk. Den var usædvanlig, fordi den afveg fuldstændig fra den måde, som Stalins forhold til folket blev portrætteret. Han åbnede talen med tiltalen ”Kammerater! Medborgere! Brødre og søstre! Soldater i hæren og sømænd i flåden. Jeg henvender mig til jer, mine venner!” Anvendelsen af ordene ”brødre”, ”søstre” og ”venner” var yderst bemærkelsesværdig. Stalin havde ledet landet med løfter og pisker i mere end et tiår, men nu var alle ”i familie med hinanden”. Denne ændring i tiltaleformen var tæt forbundet med det nye eftertryk på den traditionelle russiske patriotisme. Stalin fortsatte efter denne forbløffende indledning med mere alle mindre nøjagtigt at indrømme de katastrofale tab af territorium – ”Litauen, Vestletland, vestlige Hviderusland, dele af Vestukraine”. Det vil sige territorium, der havde været sovjetisk siden september 1939. Han fortsatte med Napoleons nederlag og det tyske nederlag under 1. Verdenskrig. Tyskerne havde angrebet Sovjetunionen med 170 divisioner – en mindre undervurdering – men havde allerede mistet ”deres bedste divisioner og dele af deres luftvåben” – hvilket var usandt. Stalin krævede opstilling af partisanenheder. Som svar på Churchills tale den 22. juni med løfte om assistance, kaldte Stalin denne tale og den amerikanske regerings tilbud om hjælp historisk, Sovjetunionen var en del af ”en samlet front af folkeslag i kamp for friheden”.¹⁹

Udnævnelsen af krigskommissær Timosjenko til chefposten for Vestfronten markerede en uafviselig, om end uformel ændring i magtbalancen inden for de væbnede styrker og mellem *Stavkaen* og Zjukov. Armégeneral Zjukovs stjerne havde siden de katastrofale begivenheder den 22. juni været i opstigning, og selv mens Timosjenko endnu var i Moskva, var det klart, at generalstabschefen var de væbnede styrkers egentlige chef og Stalins nye favorit. Zjukovs enestående sejr ved Khalkhin Gol over japanerne i august 1939 havde ikke gjort ham immun over for mulighederne for vanære, tortur og henrettelse som tysk spion, men hans bryske militære optræden, hans evne til at få tingene gjort, hans brutalt

¹⁸ Bellamy s. 227f

¹⁹ Bellamy s. 231f

manglende hensyn til underordnedes liv og kontante afvisning af fjolser imponerede Stalin.

Smolensk

Den 3. juli skrev generalstabschef Franz Halder, i sin dagbog, at ”målet at ødelægge hovedparten af den russiske hær på denne [vestlige] side af [floderne] Dvina og Dnepr er nået ... mod øst [for disse floder] vil vi ikke møde andet end spredte styrker ... Det er sandsynligvis ikke nogen overdrivelse at mene, at det russiske felttog er blevet vundet i løbet af to uger.” De tyske styrker havde ødelagt Vestfrontens fremskudte enheder og havde tilføjet Sydvest- og Nordvestfrontens enheder alvorlige tab. De stod langs floderne Dvina og Dnepr og var klar til videre fremrykning, så snart de havde fået forsyninger og infanteristøtte bragt frem til deres enheder. Mange tyske generaler må ligesom Halder have følt, at krigen var vundet, men den var kun lige begyndt.²⁰

Kampen om Białystok-lommen sluttede den 2. juli, selv om nogle sovjetiske styrker stadig holdt ud og forsøgte at bryde ud mod øst. De sidste overgav sig den 5. juli. Grænsefæstningen Brest-Litovsk havde siden den 22. juni afvist alle angreb, men måtte til sidst efter fanatisk modstand og voldsomme tab indstille kampen den 12. juli. Anden og Tredie Pansergruppe fortsatte mod Dnepr og Dvina, hvor Zjukov havde valgt at lægge sin blokade. Dnepr var bevogtet ikke alene af resterne af Vestfronten, men også af fem arméer fra marskal Semjon Budjonnijs Reservefront, som var begyndt at rykke ind i området sent i maj måned. Stalin overlod Timosjenko fire af reservearméerne, 19., 20., 21. og 22. Den femte af Reservefrontens arméer, den svage 16. Armé, forsvarede Smolensk, den næste storby på vejen til Moskva efter Minsk. Dette skridt ofrede den oprindelige plan om at anvende disse arméer som en strategisk modangrebsstyrke. For at genskabe den strategiske dybde, mens andre arméer var under mobilisering, blev to arméer fra den gruppe arméer, som var blevet mobiliseret efter krigsudbruddet - 24. og 28. - koncentreret omkring Vjasma øst for Smolensk for at spærre for adgangen til Moskva. Alle disse enheder manglede kampvogne, kommunikationsmidler, panserværnsartilleri og luftværnsartilleri. De ledende

²⁰ *When Titans Clashed* s. 58